

Andrychów

HISTORIA
WSI, MIASTA I GMINY

POD REDAKCJĄ
JERZEGO RAJMANA

Andrychów

Andrychów

HISTORIA WSI, MIASTA I GMINY

POD REDAKCJĄ
JERZEGO RAJMANA

ANDRYCHÓW

Jerzy Rajman
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
 <https://orcid.org/0000-0003-0988-0414>
 jerzy.rajman@up.krakow.pl

© Copyright by Gmina Andrychów and individual authors, 2024

Recenzenci
dr hab. Urszula Kicińska, prof. UKEN
dr Andrzej Małyś
prof. dr hab. Jerzy Sperka, UŚ
prof. dr hab. Mariusz Wołos, UKEN

Opracowanie redakcyjne
Joanna Cieślik

Projekt okładki
Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-082-8 (druk)
ISBN 978-83-8368-083-5 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383680835>

Na okładce: pocztówka z Andrychowa, 1899 r. Źródło: Polona

Wydanie książki sfinansowane przez Gminę Andrychów

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	9
ROBERT PYRC	
Środowisko przyrodnicze	13
JERZY RAJMAN	
Od założenia wsi do końca XVI wieku.....	33
MATEUSZ WYŻGA	
W XVII-XVIII wieku. Lokacja miasta	63
GRZEGORZ SZTOLER	
W zaborze austriackim (do roku 1866)	131
SABINA NĘDZA	
W okresie autonomii galicyjskiej i I wojny światowej około 1867-1918).....	191
MICHAŁ JARNOT	
W okresie międzywojennym.....	257
KRZYSZTOF KLOC	
W latach wojny i niemieckiej okupacji	365
AGNIESZKA CHŁOSTA-SIKORSKA, WOJCIECH PADUCHOWSKI	
W okresie Polski Ludowej	421

WYKAZ SKRÓTÓW NAZW ARCHIWÓW, ZESPOŁÓW ARCHIWALNYCH I ŹRÓDEŁ UŻYTYCH W PRZYPISACH.....	533
BIBLIOGRAFIA	539
SUMMARY	577
NOTY O AUTORACH	581
INDEKS OSOBOWY	585
INDEKS GEOGRAFICZNY	621

Każde miasto i miasteczko ma swoją historię. Dłuższą, krótszą. Mniej lub bardziej interesującą.

Każde miasto i miasteczko ma swoich bohaterów. Znanych i cenionych, także anonimowych. Takich jak np. setki mieszkańców Andrychowa, którzy pracą własnych rąk tkali jego dzieje.

Pozornie nic wielkiego się tutaj nie zdarzyło. Andrychowszczyzna nie była miejscem wielkich bitew, zdarzeń zapisanych w dziejach Polski, monarchii austriackiej, a następnie austro-węgierskiej, ani III Rzeszy. Nie była też miejscem narodzin bohaterów wymienianych w podręcznikach szkolnych. Nie znaczy to, że my – mieszkańcy tej ziemi – nie mamy powodów do dumy. Duma rodzi się z wiedzy. Tak pojawiła się inicjatywa władz miejskich powierzenia grupie historyków opracowania monografii Andrychowa, od jego początków do czasów współczesnych.

Jesteśmy kontynuatorami historii naszego miasta. Piszemy jej nowy rozdział – każdy na swój sposób. Pozostaną po nas ślady, których wartość ocenią przyszłe pokolenia.

Tę myśl, wraz z niniejszą monografią, dedykuję Mieszkańcom Andrychowa oraz wszystkim tym, dla których kawałek tej ziemi położonej nad Wieprzówką stał się ważny i bliski.

Tomasz Żak
Burmistrz Andrychowa w latach 2010-2024

WSTĘP

Andrychów miał szczęście do naukowych opracowań, o czym świadczy imponująca bibliografia poświęcona temu miastu i okolicznym osadom, wchodzącym w skład obecnej gminy. W niniejszej monografii starano się ten wielopokoleniowy dorobek naukowy należycie docenić i – sięgając możliwie często po źródła – spożytkować. Czy nasza książka również będzie się zaliczać do tych udanych przedsięwzięć naukowych, to oczywiście czas pokaże. Jak nie od razu Andrychów stał się miastem, tak i realizacja monografii okazała się długim i skomplikowanym przedsięwzięciem. Pierwszą umowę o wydaniu monografii Andrychowa podpisano 16 kwietnia 2015 r. Książka miała być gotowa w 2018 r., na 250. rocznicę lokacji miasta. Redakcji całości podjął się mediewista, dr Przemysław Stanko, ówczesnie wykładowca Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Przedsięwzięcie to nie zostało ukończone nawet na etapie zebrania wszystkich przewidzianych konspektem tekstów, obejmujących – w swym bardzo ciekawym zamyśle – całość historii Andrychowa. Poszczególne rozdziały napisali wówczas i oddali redaktorowi Robert Pyrc (opis i analiza środowiska geograficznego), Grzegorz Sztoler (losy Andrychowa w obrębie ziem pierwszego zaboru austriackiego do około roku 1866), Sabina Nędza (dzieje Andrychowa w okresie tak zwanej autonomii galicyjskiej do 1918 r.) i Michał Jarnot (opisujący odzyskanie niepodległości i dzieje Andrychowa w okresie międzywojennym). Zdołano jeszcze uzyskać bardzo drobiazgowo fachowe recenzje poszczególnych tekstów. Dodajmy od razu, że wszystkie recenzje były niezwykle konstruktywne i w konkluzjach pozytywne. Teksty wymienionych wyżej Autorki i Autorów znalazły się, rzecz jasna, w niniejszym tomie. W 2022 r. burmistrz Tomasz Żak zwrócił się do mnie z pytaniem, czy zgodziłbym się kontynuować dzieło zapoczątkowane przed siedmiu laty, jako redaktor naukowy i współautor. Biorąc pod uwagę to, że poprzedni redaktor miał koncepcję całości, oraz upływ czasu, od kiedy napisane już rozdziały leżały „w szufladzie”, nie była to dla mnie decyzja łatwa. Uzależniałem ją od możliwości pozyskania do współpracy nowych autorów oraz recenzentów.

W sukurs przyszli Koleżanki i Koledzy z Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (obecnie Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej), którzy będąc, tak jak ja, w wirze codziennych obowiązków, zgodzili się napisać w krótkim terminie swoje rozdziały. Spod pióra Mateusza Wyźgi wyszedł tekst obejmujący okres XVII i XVIII w. wraz z przypadającą nań lokacją miasta, Krzysztof Kloc oddał tekst opisujący lata II wojny światowej i losy Andrychowa w okresie okupacji niemieckiej. Agnieszka Chłosta-Sikorska i Wojciech Paduchowski (pracownik IPN, ale absolwent Instytutu Historii i Archiwistyki) są autorami rozdziału, którego narracja zaczyna się w 1945, a kończy około 1990 r. Pokazuje zatem dzieje gminy Andrychów w okresie Polski Rzeczypospolitej Ludowej i w pierwszych latach transformacji ustrojowej. Piszący te słowa jest autorem rozdziału o Andrychowie oraz Inwałdzie w średniowieczu i wczesnej epoce nowożytnej.

Każdy z rozdziałów ma charakter oryginalny, autorski. Redaktor całości zadbał głównie o to, aby wyeksponowane były przede wszystkim losy miejscowości obecnej gminy Andrychów, natomiast jako niezbędne tło zostały potraktowane ogólne rozważania na temat średniowiecznych i nowożytnych struktur administracyjnych czy organizacji ziem pierwszego zaboru austriackiego i przemian ustrojowych w Galicji.

Obszarem, który stanowi główny przedmiot niniejszej monografii, jest teren obecnej gminy Andrychów. Stosunkowo łatwo jest scharakteryzować go wedle średniowiecznych kryteriów, teren ten obejmuje bowiem dwie średniowieczne parafie Andrychów i Inwałd. Dla opisania późniejszych wieków konieczne było uwzględnianie wchodzących w skład dominium andrychowskiego innych miejscowości, zwłaszcza Wieprza.

Jak już wspomniano, wszystkie teksty w niniejszej książce zostały poddane recenzjom. Recenzenci otrzymywali, zgodnie z dzisiejszymi regułami, teksty zanimizowane. To dobry moment, aby im podziękować. Recenzentami byli prof. Jerzy Sperka (UŚ), dr hab. Urszula Kicińska (UKEN), prof. Mariusz Wołos (UKEN) i dr Andrzej Małyś, który recenzował teksty oddane w 2015 r. Monografia ta nie powstałaby, gdyby nie zaangażowanie kilku osób. Wstęp do książki jest właściwym miejscem dla upamiętnienia ich wkładu, a dla mnie, jako redaktora naukowego, do złożenia serdecznych podziękowań. Pierwsze działania organizacyjne podjęła w 2020 r. pani Anna Buda z Miejskiego Ośrodka Sportu, Kultury i Turystyki w Andrychowie. Od września 2021 r. pracą nad przygotowaniem monografii zajmowała się pani Anna Rajda, inspektor w Miejskim Ośrodku Sportu, Kultury i Turystyki w Andrychowie. Minęły zatem trzy lata naszej intensywnej, zgodnej

i merytorycznej współpracy. Składam pani Annie Rajdzie szczególne wyrazy uznania i gorące podziękowania. Unikatowe fotografie dawnego Andrychowa, które stanowią stronę ilustracyjną tej książki, udostępniła pani Ewelina Prus-Bizoń, za co dziękuję w imieniu swoim, autorów i czytelników. Podziękowania kieruję także na ręce pani Joanny Cieślik, której zawdzięczamy wnikliwą i fachową pracę redakcyjną nad każdym fragmentem tej książki, oraz pani Klaudii Król-Kielbowicz z wydawnictwa Księgarnia Akademicka, która koordynowała nasze wysiłki przez wiele pracowitych miesięcy. Efektem pracy wielu osób jest zatem ta książka, którą oddajemy do rąk Czytelników, życząc wielu refleksji podczas wędrówki po dziejach miasta i gminy Andrychowa od średniowiecza do około 1990 r.

Jerzy Rajman

ROBERT PYRC

Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej – Państwowy Instytut Badawczy

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

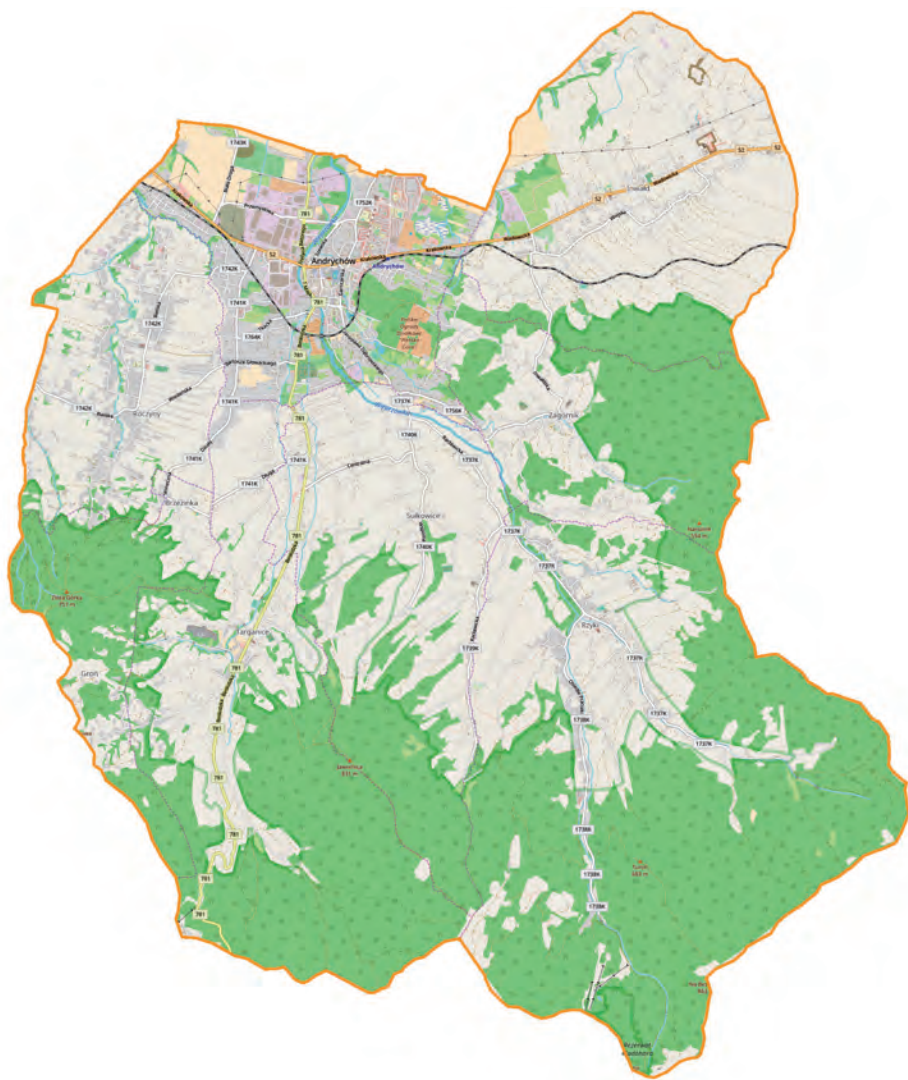
Gmina Andrychów¹ jest malowniczo położona na granicy dwóch dużych jednostek fizycznogeograficznych – Beskidów i Pogórzy, Śląskiego i Wielickiego². Usytuowanie to bezpośrednio wpływa na dużą różnorodność elementów przyrodniczych i geograficznych oraz codzienne życie jej mieszkańców. Obszar gminy podzielono na dwie części – większą beskidzką (Beskid Mały) i mniejszą, którą stanowi część Pogórza Zachodniobeskidzkiego z granicą w dolinie rzeki Wieprzówki przebiegającą równoleżnikowo wzdłuż Pasma Bliźniaków. Niewielki fragment północnej części miasta Andrychów geograf prof. Jerzy Kondracki zaliczył do Podgórza Wilamowickiego³.

¹ W opracowaniu przyjęto granice gminy na podstawie danych z państwowego rejestru granic i powierzchni jednostek podziałów terytorialnych kraju, sporządzonego przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii, [on-line:] <https://dane.gov.pl/pl/dataset/726,panstwowy-rejestr-granic-i-powierzchni-jednostek-podziaow-terytorialnych-kraju> – 26 IV 2024 (stan z 31 XII 2017 r.). Szczegółowe mapy poszczególnych sołectw zob. Gmina Andrychów, Urząd Miejski w Andrychowie, [on-line:] <https://andrychow.eu/gmina-andrychow> – 26 IV 2024.

² J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2002, s. 441.

³ *Ibidem*, s. 441.

1. Mapa gminy Andrychów

Źródło: OpenStreetMap (CC BY-SA 2.0)

Położone w dolinie Wieprzówki centrum oraz południe gminy z dwóch stron otaczają wzniesienia, w górnych partiach zalesione, a te w dolinach i północnej części jednostki są wykorzystywane rolniczo. Średnia wysokość obszaru gminy wynosi około 480 m n.p.m. z wyraźnym podziałem elementów morfologicznych na część północną i południową. Opisywany obszar mimo swoich ograniczeń środowi-

skowych, klimatycznych, morfologicznych czy też hydrologicznych jest wyjątkowo interesujący przyrodniczo, zarówno w aspekcie budowy geologicznej, jak i rzeźby terenu. Jego walory zostały dostrzeżone i wykorzystywane, zwłaszcza w ostatnich latach. Dzięki stale rozwijanej bazie turystycznej gmina jest ważnym ośrodkiem wypoczynkowym w rejonie Beskidu Małego.

2. Rzeka Wieprzówka

Źródło: Archiwum państwa Bizoniów

Budowa geologiczna

Gmina Andrychów leży w Karpatach fliszowych, czyli na obszarze naprzemianlegle ułożonych, silnie pofałdowanych piaskowców, zlepieńców i łupków. Formy te powstały z piasków, żwirów i ilów osadzonych w głębokim morzu w okresie górnej kredy i paleogenu⁴. Około 22,5 mln lat temu utwory fliszowe leżące do tej pory na

⁴ *Przewodnik geologiczny po zachodnich Karpatach fliszowych*, red. R. Unrug, oprac. K. Bogacz et al., Warszawa 1969, s. 260.

dnie morza zostały w wyniku alpejskich ruchów górotwórczych pofałdowane i nasunięte na północ. Na skutek nasunięcia sformowały się płaszczowiny karpackie, w tym płaszczowina śląska, z której powstał w przeważającej większości obszar gminy Andrychów.

Płaszczowina śląska pokrywa obszar zachodnich Karpat, tworząc pasma Beskidu Śląskiego i Beskidu Małego, pocięte poprzecznymi i podłużnymi uskokami. Cechą skał fliszowych jest ich zróżnicowanie – w zakresie grubości ławic i liczebności poszczególnych elementów składowych, wielkości ziaren, barwy itp.

Analiza map geologicznych pozwala dokładnie określić budowę geologiczną i jej wspomnianą różnorodność, a pierwsze próby jej opracowania były podjęte już przed I wojną światową⁵.

Obszar gminy należy do Karpat fliszowych, których osady nasunięte są na utwory miocenu (baden) zapadliska przedkarpackiego oraz jego podłoże, tj. karbon Górnośląskiego Zagłębia Węglowego, dewon, ordowik i sylur⁶. Część północną gminy tworzy płaszczowina podśląska, a część południową płaszczowina śląska.

Płaszczowina podśląska składa się z kilku nasuniętych na siebie złuskowanych fałdów i jest reprezentowana przez oligoceńskie łupki, piaskowce, rogowce i margle warstw menilitowych oraz kompleksy utworów piaskowcowo-łupkowych (np. łupki cieszyńskie i wierzchowskie, piaskowce grodzińskie i lgockie), margli oraz łupków pochodzenia górnokredowego, nasuniętych na miocenne osady zapadliska przedkarpackiego. Płaszczowina śląska na południowym obszarze podzielona jest na dwie mniejsze jednostki – cieszyńską i godulską. Występują tam skały osadowe

⁵ W badaniach naukowych mających na celu poznanie budowy geologicznej każdego obszaru podstawowe znaczenie ma mapa geologiczna wykonana na podkładzie topograficznym, która ukazuje występowanie skał i utworów pokrywowych o określonym składzie i oznaczonym wieku. Pierwszym i jednocześnie wykonanym z niezwykłą starannością i dbałością o szczegóły opracowaniem dotyczącym budowy geologicznej regionu gminy Andrychów jest mapa geologiczna, a dokładniej jej arkusz Wadowice sporządzony przed II wojną światową przez profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Mariana Książkiewicza, który znaczną część swoich geologicznych studiów i zainteresowań zawodowych poświęcił ziemi wadowickiej. Wybuch wojny uniemożliwił upowszechnienie wyników badań, które bez zgody autora zostały opublikowane przez Niemców w 1941 r. Wyniki badań terenowych oraz opracowana na ich podstawie mapa została uzupełniona i poprawiona przez Książkiewicza po zakończeniu działań wojennych i wydana wraz z opisem pod koniec 1951 r. Spuścizna w zakresie analiz tego terenu oraz jego geologiczna różnorodność powodują, że teren ten jest dość dobrze opracowany, jednak wiedzą tą dysponują wyłącznie naukowcy. Zob. S.W. Alexandrowicz, *Marian Książkiewicz i jego „Arkusz Wadowice”*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny” t. 14, 2011, s.

⁶ D. Poprawa, W. Rączkowski, P. Marciniak, *Dokumentacyjne stanowiska geologiczne Karpat i ich ochrona*, „Przegląd Geologiczny” t. 43, 1995, nr 6, s.

SUMMARY

Andrychów A History of the Village, Town and Municipality

The municipality of Andrychów straddles River Wieprzówka in the Little Beskids mountain range and the Western Beskidian Foothills. The municipality has approximately 100 km² of surface area and a population of around 44 thousands.

The municipality of Andrychów is home to the city of Andrychów and the villages of Inwałd, Zagórnik, Sułkowice, Łęg, Bołęcina, Brzezinka, Targanice, Rzyki, and Roczyny. Inwałd was established in 1317 as a colony set up by one Sznok, mandated to do so by Wladislaus I, Duke of Oswiecim. Andrychów emerged soon after as a village the name of which stems from its founder, one non-descript Henryk. Both villages were fiefdoms of the knights of the Duchy of Oswiecim, becoming centres of small parishes – the Most Holy Virgin Mary in Inwałd and St. Matthias the Apostle in Andrychów. Once the Duchy of Oswiecim was partitioned in 1445, both villages were in the Duchy of Zatorze. More recent settlements emerged in the second half of the 1500s. All villages in both parishes were already home to a large population of smallholders and landless farmers, which favoured non-agricultural production, a symptom of which was the glassworks in Rzeczek. In the 17th century, the Andrychów Hub was formed, whose founder was a nobleman, Marian Przyłęcki. In 1698, the Hub's estate became the property of House Schwarzembar-Czerny, with the title owned later on by House Ankwich. The importance of Andrychów as a cluster of weaving mills would grow gradually. By the end of the 18th century, there was a weaving shop in nearly all homes in the village, along with an assortment of bleaching plants, dyeing plants, and horse-powered textile mangles. The drill manufactured in Andrychów became a world-famous commodity, exported by companies set up by the locals. The importance of An-

drychów as a local trading hub was reaffirmed in 1750 with a royal charter to hold fairs in the village, while in 1767, Stanisław Ankwicz was chartered by the Polish king to found a town, the limits of which were established in 1768 to include the village lands. Since the foundation of the town of Andrychów, it was managed by a mayor with a town council. Under the rule of the Austrian Empire after the Partitions, the name Andrychów was understood to include both the township, the rural municipality of villages, and the park lands of the local noble estate. House Ankwicz sold this estate to House Bobrowski of Nidek in 1807. Major contributors to the growth of Andrychów was the Galician Post and Trading Highway which connected Vienna, Krakow and Lviv, as well as the road to Žilina. The weaving output began to wane in the 1840s. The economic downturn in that time caused mass unemployment, along with seasonal job and permanent emigration, with the primary destinations being Silesia, Saxony, and the Prussian Empire. In 1886, the township was merged with the rural municipality of Andrychów. Andrychów stood out with its brick-wall buildings among small towns in Galicia. In 1887, a railway line was opened that linked Bielsko and Wadowice, hailing at Andrychów. The railway line and the train station in Andrychów improved the transport of fabrics, spurring the local economy to thrive. In 1908, the First Galician Power Cotton Fabric Weaving Mill (Pierwsza Galicyjska Tkalnia Mechaniczna WYROBÓW Bawełnianych) was established by brothers Emil and Salomon Czacowiczek, an establishment with a major impact on the town's economy. An important sector of commercial activities by the population of Andrychów was taverns and saloons. Most of the Andrychów population was Polish. The local Jewish community was an organised entity already in the 1870 and became formalised in 1884.

Once Poland re-emerged as a sovereign country in 1918, a number of important projects was delivered in Andrychów, including electric street lights, a new sports stadium and a swimming pool. They made the town more attractive as a rest and recreation resort. Andrychów continued as a major industrial centre. The mill of the Czacowiczek brothers was in business, along with the Cotton Textile Factory (Fabryka WYROBÓW Bawełnianych) and the First Lesser-Polish Manufacture of Buckles, Hook & Eye Fasteners and Snap Fasteners (pierwsza Małopolska Fabryka Sprzączek, Haftek, Guzików i Zatrząsków; it was established by the citizens of Andrychów and nearby settlements). In 1925, Bank Mieszczański-Ludowy (The Burgher and People's Bank) was established. The town of Andrychów was home to many political, social, religious and educational organisations.

On 4 September 1939, Andrychów was taken by the German army and incorporated into the Third Reich along with a part of the Wadowice powiat. The German administration would gradually shut down Polish education in Andrychów and disband all social and educational organisations. All pre-existing factories were expropriated by the German authorities and staffed with German managers. The Polish population was gradually dislodged and replaced with German settlers. The routine treatment of the Polish population by the German occupiers in Andrychów was brutal and not shy of crimes on civilians (like the Zagórnik massacre in 1943). The German administration burned down the local synagogue already in 1939 and established a Jewish ghetto in 1941. Deportations to German death camps ensued in 1942. When the war ended, there were only 25 Andrychów Jews surviving.

On 27 January 1945, the Soviet Army entered Andrychów, installing a new order. A station of *Milicja Obywatelska* (Citizens' Militia) was set up, with the law enforcers accessory to the Communist reign of terror and rooting out the underground freedom fighters. Right after World War Two, the largest industrial facilities in Andrychów were expropriated to become state property. The largest facility was the Andrychów Cotton Textile Manufacturing (*Andrychowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego*, known as ANDROPOL after 1982). In the 1960s, the facility was among the leaders of Polish textile industry, becoming a major exporter. The National Metalworking Plant (*Państwowe Zakłady Metalurgiczne*, currently known as Andoria) built the prototypes of Poland's first post-war internal combustion engine in 1947. The condition of housing in Andrychów that was disastrous after the war would gradually improve. The waterworks and mains were commissioned for use in 1956, and the town had a sewage treatment plant operating in 1963. In 1967 a museum was opened that housed a collection relevant to the town's history; in 1976, the Society of Andrychów-Philes (*Towarzystwo Miłośników Andrychowa*) was established. The Provincial Psychiatric Hospital (*Wojewódzki Szpital Psychiatryczny*) opened in 1978. The workers at industrial plants in Andrychów actively contributed to organising the structures of NSZZ *Solidarność* (Solidarity), with Andrychów becoming a local centre of the Solidarity organisation for farmers. Poland's Communist authorities would repress the Solidarity activists and strikers. Andrychów belonged to Election District 12 during the post-Communist elections; here, the candidates of *Komitet Obywatelski* (The Civil Committee) won. The political and economic transformation after 1990 left Andrychów with growing unemployment, but new investors would partially restore the potential of the town and municipality.

Niniejsza książka jest poświęcona dziejom miejscowości wchodzących w skład gminy Andrychów. Jest pierwszą monografią historyczną tej małej ojczyzny i przede wszystkim to do jej miłośników jest skierowana. Została oparta na wszechstronnej kwerendzie archiwalnej i nawiązuje do bogatej literatury naukowej poświęconej dziejom Andrychowa, więc z pewnością będzie służyć również historykom i badaczom historii lokalnej. Publikację opracowało dziewięcioro autorek i autorów reprezentujących różne instytucje; czworo z nich pracuje w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie – znanego i uznanego ośrodka badań regionalistycznych.

<https://akademicka.pl>

Andrychów

ISBN 978-83-8368-082-8

9 788383 680828